

Anita Pyrek-Nąckiewicz

REKONSTRUKCJA *OFFICIUM TENEBRARUM*
W KATEDRZE WAWELSKIEJ W XV WIEKU
NA PODSTAWIE RĘKOPISÓW ZACHOWANYCH
W ARCHIWUM KAPITULNYM

Rekonstrukcja *Officium Tenebrarum*
w katedrze wawelskiej w XV wieku
na podstawie rękopisów zachowanych
w Archiwum Kapitulnym

Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej

tel. + 48 572 293 827

www.akkk.com.pl

Wawel 3, 31-001 Kraków

TOM 18

redaktorzy serii: ks. JACEK URBAN, ks. WOJCIECH BARAN

Anita Pyrek-Nąckiewicz

Rekonstrukcja *Officium Tenebrarum*
w katedrze wawelskiej w XV wieku
na podstawie rękopisów zachowanych
w Archiwum Kapitulnym

Kraków 2024

© Copyright by Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej
and Anita Pyrek-Nąckiewicz, 2024

Recenzent
prof. dr hab. Marta Kierska-Witczak

Redaktor prowadząca
Agnieszka Ziemińska

Projekt okładki
Lesław Sławiński

ISBN 978-83-8368-038-5 (druk)
ISBN 978-83-8368-050-7 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788381389211>

Publikacja sfinansowana przez Collegium Voytylianum w Krakowie

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

Spis treści

WSTĘP

ROZDZIAŁ I. KONTEKST HISTORYCZNO-LITURGICZNY.....

1. *Officium Divinum* przed Soborem Trydenckim
2. Śpiew jako integralna część oficjum
- 2.1. Śpiew gregoriański, jego modalność i sposób zapisywania
- 2.2. Formy występujące w oficjum
- 2.3. Księgi liturgiczne
- 2.4. Sposób i miejsce wykonywania
3. Struktura *Matutinum* i *Laudes*
4. *Officium Tenebrarum* w liturgii Wielkiego Tygodnia

ROZDZIAŁ II. *OFFICIUM TENEBRARUM* W KATEDRZE WAWELSKIEJ W XV WIEKU ..

1. Oficjum w katedrze przed Soborem Trydenckim
2. Notacja muzyczna w rękopisach zachowanych w AKKK
3. Kryterium wyboru źródeł
4. Źródła
- 4.1. AKKK MS 47 *Antiphonarium de Tempore* (1423–1449)
- 4.2. AKKK Ms 53 *Antiphonarium de Tempore et de Sanctis*
- 4.3. AKKK MS 58 *Passionale* (1489)
- 4.4. AKKK Ms 59 *Passionale et Lamentationes* (1430–1440)
- 4.5. AKKK MS 241 *Cantionale Cracoviense* (1447–1456)
- 4.6. AKKK RARA III 2657 (1507 i 1508) *Liber horarum Canoniarum secundum vera rubricam siue notulum ecclesiae Cracoviensis (Breviarium Cracoviense)*
5. Struktura *Officium Tenebrarum* w katedrze wawelskiej

ROZDZIAŁ III. REKONSTRUKCJA.....

1. Przebieg liturgii
- 1.1. Wielki Czwartek – *Feria Quinta: In Coena Domini*
- 1.2. Wielki Piątek – *Feria Sexta: In Parasceve*
- 1.3. Wielka Sobota – *Sabbato Sancto: In Vigilia Paschae*
2. Transkrypcja
- 2.1. *Feria Quinta: In Coena Domini*
- 2.2. *Tropos*
- 2.3. *Feria Sexta: In Parasceve*
- 2.4. *Sabbato Sancto: In Vigilia Paschae*

ZAKOŃCZENIE	
WYKAZ SKRÓTÓW	
BIBLIOGRAFIA	
ANEKS	
1. Fotografie	
2. Tłumaczenia	

Wprowadzenie

Przygotowanie publikacji monograficznej dr Anity Pyrek-Nąckiewicz *Rekonstrukcja Officium Tenebrarum w katedrze wawelskiej w XV wieku na podstawie rękopisów zachowanych w Archiwum Kapitulnym* należy powitać z dużą radością. Mamy do czynienia z unikatową pozycją z zakresu szeroko rozumianej muzyki kościelnej, która strony posiada wysokie walory naukowe w zakresie muzycznych badań paleograficznych z jednej strony – z drugiej zaś – dużą wartość dla środowiska artystycznego i liturgicznego, w zakresie możliwości rekonstrukcji nieistniejącej już dziś formy celebracji.

W pierwszej kolejności należy docenić unikatowość problematyki badawczej podjętej przez autorkę. Jak słusznie zauważa ona we wstępie dysertacji, w piśmiennictwie brak jest kompleksowego ujęcia problematyki z zakresu śpiewów wielkotygodniowej Liturgii Godzin wykonywanych w Polsce pod koniec średniowiecza. Nowsze prace badawcze (J. Kubieniec, Sz. Fedorowicz, B. Bodzioch, G. Brusa i in.) systematycznie uzupełniają wiedzę, nie przekładają się jednak bezpośrednio na historyczną praktykę wykonawczą. Podjęty temat – jest ważny dla badaczy liturgicznych form Polski późnośredniowiecznej, szczególnie dla środowiska krakowskiego, tym bardziej, że przez lata pozostające w archiwalnym zacisku rękopisy niemalże czekały na badacza, który podjąłby się tego – coraz bardziej popularnego tematu. Wydaje się, że przygotowana publikacja wychodzi naprzeciw oczekiwaniom społecznym – w polskich kościołach obserwuje się bowiem coraz większe zainteresowanie tą zapomnianą formą celebracji tajemnic Wielkiego Tygodnia, która przez wieki miała swoje ważne miejsce i głębię teologicznych znaczeń. Obecnie wraca się w niektórych kościołach do odprawiania Ciemnych Jutrzní, zauważa się przy tym brak „bazy” w postaci historyczno-liturgicznego kontekstu celebracji. I pomimo obiektywnej niemożności prostego zaadaptowania zrekonstruowanych utworów do posoborowej liturgii, słuszny jest pogląd Autorki, że „poza funkcją liturgiczną, jaką przed wiekami pełnił repertuar zawarty w średniowiecznych księgach, stanowi on również fundament dziedzictwa kulturowego, a przede wszystkim muzycznego Polski, tworząc podwaliny do dalszego rozwoju rodzimych kompozycji i inspirując twórców późniejszych epok” (s. 196). Podjęty temat ma duży wymiar w zakresie wykonawstwa – zauważa się

wszakże – co zresztą Autorka podkreśla we Wstępie – brak wystarczających historycznie poinformowanych modeli wykonawczych; nieliczne są polskie zespoły, które w sposób wiarygodny można uznać za wzorce wykonawcze średniowiecznej monodii liturgicznej.

Autorka o zacięciu badacza i praktyka jednocześnie, stawia sobie za główny cel, aby w taki sposób zrekonstruować rękopisy zachowane w Archiwum Kapitulnym, aby stanowiły one punkt wyjścia do historycznie uzasadnionego wykonawstwa. Opiera się przy tym na sześciu rękopiśmiennych źródłach: Ms 47 *Antiphonarium de Tempore* (1423-49), Ms 53 *Antiphonarium de Tempore et de Sanctis* (XVI w.), Ms 58 *Passionale* (1489), Ms 59 *Passionale et Lamentationes* (1430-40), RARA III 2657 *Breviarium Cracoviense* (1507 i 1508) – które po analizie poddaje zestawieniu ze strukturą rzymskiego *Officium Tenebrarum* (rękopis *Breviarium Romanum* BUWrB 1937 z Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego). Z wielką starannością i pieczołowitością, w oparciu o dobrze dobrane źródła i prace komparatystyczne dokonała kompletnej rekonstrukcji liturgicznej, przygotowując grunt pod świadome wykonawstwo muzyczne. Jak sama mówi, zależało jej na „przygotowaniu pełnej współczesnej edycji śpiewów (wraz z komentarzami z rubryk) odczytanych lub odtworzonych na podstawie materiałów źródłowych” (s.8).

Analiza merytoryczna

Przygotowywana do druku publikacja składa się ze wstępu, trzech rozdziałów (z których ostatni stanowi tytułową kompletną rekonstrukcję liturgii), oraz aneksów (w tym detalicznego tłumaczenia). Rozpoczynający rozprawę Wstęp w sposób metodologicznie uzasadniony ukazuje perspektywę badawczą, dotychczasowy stan badań, powstałą literaturę dotyczącą śpiewów *Matutinum* (w tym Ciemnych Jutrznii, Lamentacji Jeremiaszowych, oficjów rymowanych o świętych), przedstawia główne zamierzenia własnych badań i streszcza strukturę dysertacji.

Układ i konstrukcja pracy logiczna i spójna. Poprawny dobór narzędzi metodologicznych, adekwatnych do podejmowanej problematyki badawczej. Rozdział I *Kontekst historyczno-liturgiczny* systematyzuje kwestie dotyczące rozwoju historycznego liturgii godzin, a szczególnie Ciemnych Jutrznii do czasu Soboru Trydenckiego. Tekst uwzględnia historię oficjum, daje krótki i esencjonalny opis poszczególnych gatunków godzin kanonicznych, notacji i miejsca sprawowania liturgii. Dobór literatury właściwy. Tekst z racji swego wprowadzającego charakteru nie ma znamion nowatorstwa, stanowi systematyczny wykład. Tekst główny ubarwiony jest licznymi przypisami, w których Autorka poszerza kontekst omawianych kwestii. Całość pisana ze swobodą i z pasją, choć Autorka nie uniknęła licznych błędów i niedociągnięć pisarskich, o czym poniżej. Rozdział kończą tabele ukazujące strukturę *Matutinum* i laudesów w tradycji diecezjalnej (różne ich warianty), a także szczegółowy opis form i zwyczajów towarzyszących

modlitwie nocnej. Pomocna jest tabela nr 6, będąca odwzorowaniem porządku rzymskiego *Officium Tenebrarum*, sporządzona przez Autorkę na podstawie *Breviarium Romanum* (BUWr B 1937), w której to odwzorowany jest detaliczny dobór antyfon, psalmów i lekcji dla kolejnych nokturnów, wykonywanych w rycie katedralnym w tamtym okresie.

Interesujące z punktu widzenia współczesnego czytelnika są treści rozpoczynające Rozdział II dysertacji. Zgodnie z jego tytułem, („*Officium Tenebrarum* w Katedrze Wawelskiej w XV wieku”) traktuje on o najwcześniejszych zachowanych przekazach o życiu muzycznym krakowskiej katedry. Na podstawie przytoczonych źródeł Autorka kreuje imponujący obraz jej muzycznego życia. W dalszej treści rozdziału czytelnik zaznajamiany jest z cechami notacji muzycznej krakowskiego skryptorium; dokonuje trafnej klasyfikacji notacji, ukazuje też jej rozwój. Ciekawym uzupełnieniem narracji jest zestawienie znaków występujących w analizowanych rękopisach. Praca badawcza nad wybranymi źródłami zmierzała także do ustalenia organizacyjno-technicznych wskazań wykonawczych z tamtej epoki; niestety brak dostatecznej ilości danych nie pozwolił Autorce na wyciągnięcie w tym zakresie innych (pewnych) wniosków, niż dane o wykonawcach niektórych śpiewów czy stosowaniu techniki tropowania *Kyrie* na końcu laudesów (s. 64). Podpierając się jednak dokumentami archiwizującymi liturgię katedralną Wrocławia, Autorka odważnie stawia hipotezę o wyraźnym podobieństwie obu liturgii i na tej podstawie dokonała pełnej rekonstrukcji materiału.

Rozdział III przekazuje czytelnikowi kompletną rekonstrukcję liturgii Ciemnych Jutrzni. Badaczka przedstawia szczegółowy (prawdopodobny) przebieg katedralnej liturgii wraz z pełnym słownym i muzycznym tekstem. Zapis notacją kwadratową jest czytelny, piękny edytorsko, wygodny w użyciu. Staranna i pracochłonna (chciałoby się rzec: benedyktyńska) rekonstrukcja odzwierciedla wszelkie znaki neumatyczne zachowane w rękopisach, uzupełnia stosowane w nich abrewiacje, kompletuje przebieg niekompletnie zachowanych form (responsoriów), uzupełnia pełne melodie (i teksty) psalmów, koryguje rozbieżności i objaśnia je w krótkim komentarzu rewizyjnym. W efekcie czytelnik otrzymuje kompletny materiał wykonawczy stanowiący o przebiegu, melodiach i tekstach wraz z ich tłumaczeniami.

